

Göç araştırmalarında söylem, yöntem ve etik: Feminist bir yöntem mümkün mü?

Emel Coşkun*

Özge Sarıalioğlu*

Cemile Gizem Dinçer*

Uluslararası göç çalışmaları, ulusal ve uluslararası göç politikalarındaki söylemlerden etkilenen ve gittikçe politikleşmiş bir araştırma alanıdır. Maddi kaynakları açısından devlet odaklı politikadan bağımsızlaşamayan göç araştırmaları uluslararası göç yönetimi söylemini meşrulaştırarak ulus-devletlerin göçü önleme çabalarında araçsallaşabilmektedir. Göç araştırmalarının politikleşen yapısı, benimsenen teorik yaklaşımdan veri toplama yöntemlerine kadar tüm araştırma tasarımı da yöntemsel ve etik açıdan etkilemektedir. Özellikle son zamanlarda göçmen kadınlara odaklanan araştırmaların sayısı hızla artarken, bu araştırmalarda kullanılan yöntem yeterince açıklanmadığı için hem bilimsel bilginin üretimi hem de etik açıdan ciddi sorunlar barındırabilmektedir. Bu anlamda ana akım araştırma yöntemlerini eleştiren, araştırma sürecini eşitsiz güç ilişkileri perspektifinden sorunsallaştıran feminist yöntem göç araştırmalarında önemli bir sorgulama zemini sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç Araştırmaları, Yöntem, Etik, Toplumsal Cinsiyet, Feminist Metodoloji

Discourse, Method and Ethics In Migration Studies: Is a Feminist Methodology Possible?

International migration studies have been a gradually politicized research field that is affected by national and international migration policy discourses. Given its financially co-dependent relation to state-centered policies, migration studies can be instrumentalized in the efforts of nation-states to “prevent” migration by legitimizing the “migration management” discourse. The politicized structure of migration studies affects the whole research design methodologically and ethically from the theoretical approach to data collection methods. While the number of research focusing on migrant women has increased enormously, due to the inadequately explained methods they can have serious problems both in terms of the production of scientific knowledge and ethics. In this respect, criticizing the mainstream research methodologies and problematizing the perspective of unequal power relations in the research processes, feminist methodology can provide vital grounds for questioning in migration studies.

Keywords: Migration Studies, Methodology, Ethics, Gender, Feminist Methodology

Giriş

Uluslararası göç çalışmaları, özellikle 1970’lerden itibaren devlet odaklı politikleşen bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu politikleşme Batı Avrupa ülkelerinin işçi göçüne kapılarını kapatmaları ve ‘istenmeyen’ göçü kısıtlamaya başlamalarıyla paralel olarak gelişmiştir. Nitekim göçün devlet odaklı politikleşmesi uluslararası göçteki küreselleşme, kadınlaşma, hızlanma ve farklılaşma gibi eğilimler ile birlikte işaret edilmektedir (Castles ve Miller 2009). Göçmenlere ve mültecilere¹ kapılarını kapatan çoğu Batılı devlet açısından göç günümüzde ulusal egemenliğe bir ‘tehdit’ olarak algılanmakta ve uygun politikalarla yönetilmeye çalışılmaktadır. ‘Gerçek’ mültecileri ekonomik göçmenlerden ayırtırmayı hedefleyen göç yönetiminin bir parçası olarak göçmenler daha fazla etnikleştirilmekte, cinsiyetlendirilmekte ve sınıflandırılmaktadır (Allen vd. 2017). Devletler açısından

*Düzce Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Doç. Dr., emelcoskun@duzce.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9562-7775>

*Düzce Üniversitesi, Göç Çalışmaları Doktora Öğr., Ar. Gör., ozgesarioluglu@duzce.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5072-0530>

*Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü Doktora Öğr., cemilegizemdinçer@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2220-6520>,

Makale gönderim tarihi: 07.10.2019 Kabul tarihi: 14.05.2020

güvenlik ve sınır kontrolleri ile ilişkilendirilen göç, göçmenler açısından ise farklı hukuki statüler ya da statüsüzlük (kağıtsızlık/belgesizlik) altında çeşitli sorunları beraberinde getirmektedir. Göç süreci, dil engeli, eğitime ve emek piyasasına erişim sorunları, barınma, sosyal ve kültürel uyum sorunlarının yaşandığı, çoğu zaman sosyal haklara kısıtlı erişim ve sosyal destek ağlarının parçalanması ile geleceğe dair belirsizliklerin arttığı bir değişim süreci olarak tanımlanmaktadır (Buz 2008).

Göç çalışmaları, bir yandan barınma, sağlık ve çalışma gibi temel insan haklarına erişemedikleri için göçmenlerin gittikçe artan kırılabilirliklerine ve göç deneyimi süresince geliştirdikleri direnişlere işaret ederken diğer yandan devletlerin güvenlik endişeleriyle şekillenen göç politikalarından da etkilenmektedir. Politikadan etkilenmesi ve çoğunlukla toplumsal dezavantajlı grupları konu ediniyor olması, göç araştırmalarında tüm araştırma sürecine dair yöntem ve etik ile ilgili tartışmaları diğer çalışma alanlarında olduğundan daha yoğun bir şekilde gündeme getirmektedir. Ancak, yapılan araştırmalarda kullanılan yöntem, seçilen örneklem, etik konular ve sınırlılıklar çoğu zaman ya hiç tartışılmamakta yahut kısıtlı açıklamalarla geçiştirilmektedir (Kümbetoğlu 2012). Bu durum bilginin üretiminde etik açıdan ciddi sorunlar barındırmaktadır. Bu sorunlar özellikle de göç politikalarında ‘meşru mağdurlar’ olarak öne çıkan göçmen kadınlar söz konusu olduğunda çok daha görünürdür. Nitekim kadın göçmen ya da mültecilerle yapılan çoğu araştırmada toplumsal cinsiyet sıklıkla devlet odaklı politikleşen göç söylemini meşrulaştırmak için araçsallaştırılabilmektedir. Bu politik araçsallaştırmayı hem mültecilere yönelik politikalarda ve insan ticareti ile mücadele söyleminde hem de göçmen karşıtı politikalarda izlemek mümkündür. Bu doğrultuda bu yazıda uluslararası göç söylemlerinin etkisinde kalan göç çalışmalarındaki yöntem ve etik tartışmalarına odaklanılmaktadır. Bunun için öncelikle uluslararası göç alanında üretilen toplumsal cinsiyetlendirilmiş söylem ve Türkiye’deki çalışmalara değinecek, daha sonra araştırma yöntemi ile etik arasındaki ilişkiselliği tartışılacak ve son olarak da tüm bu tartışmaların etrafında feminist metodolojinin imkanlarını sorgulayacağız.

Politikleşen Göç Çalışmaları ve Değişen Toplumsal Cinsiyet Vurgusu

Batı Avrupa merkezli göç çalışmalarının tarihsel seyrine baktığımızda uluslararası göçe yönelik politik yaklaşımdaki değişimin de izlerini görebiliriz: II. Dünya Savaşı sonrası hızla büyüme sürecine giren Batılı ekonomilerin göçmen işçi talebi ile şekillenen bu dönemde çoğu araştırma da ekonomi merkezli klasik göç teorileri ışığında işçi göçünü ele almaktadır. Klasik göç teorisi bu dönemdeki işçi göçlerini, ücret ve istihdam arasındaki bölgesel farklılıklarla açıklamakta ve devletlerin rolünü görmezden gelerek ‘gönüllü’ göçe odaklanmaktadır (Castles ve Miller 2009). 1980’lere kadar süren emek göçü odaklı ve göçmenlerin cinsiyetsiz özneler olarak ele alan çalışmalar, 1973/4 Petrol krizinin ertesinde yaşanan ekonomik durgunluk ve Batı’nın emek göçüne kapılarını kapatması ile yön değiştirir. Neo-liberal politikalar eşliğinde küreselleşmenin hız kazandığı bu dönemde artık göçmenler, ‘istenmeyen’ göçmenler, sayıları hızla artan mülteciler, aile birleşmeleri ve yüksek vasıflı beyin göçü gibi kategorilere ayrıştırılarak araştırmaların odağına yerleşmiştir. 1980’lere kadar araştırmalarda ‘bağımlılar’ ve göçte ‘erkekleri izleyen’ pasif hane üyeleri olarak resmedilen göçmen kadınlar da yeni dönemde araştırmalarda görünür olmaya başlamıştır (Morokvasic 1983).

1980’lerden itibaren artan feminist çalışmalar sadece kadın göçmenlerin görünür olmasını değil aynı zamanda toplumsal cinsiyetin de sorgulanmasını sağlamıştır. Toplumsal cinsiyetin analitik bir kategori (Scott, 1986) olarak ele alındığı göç odaklı feminist literatür bize toplumsal cinsiyete dayalı roller, aile içi sorumluluklar, ataerki toplumsal baskı ve eşitsizliklerin kadınların göç kararlarında nasıl merkezi bir rol oynadığını göstermektedir (Morokvasic 1983, 1984; Lutz 2010; Kofman vd. 2000; Boyd ve Grieco 2003; Freedman 2015). ‘Göçün kadımlaşması’ (Castles ve Miller 2009) uluslararası göçteki temel eğilimlerden birisi olarak tanımlanmakla birlikte Schrover ve Moloney görünürlükteki bu artışı sayısal bir artıştan ziyade feminist çalışmaların kadın göçünü sorunsallaştırmasıyla ilişkilendirmektedir (2013, 15-17).

Özellikle 90’lı yıllardan itibaren değişen göç akımları çerçevesinde uygun göç politikaları ile yeni göçmen gruplarını ‘yönetmek’ için Batılı devletlerin bölgesel ve uluslararası çapta göç yönetimi konusunda işbirliği girişimleri de artmıştır (Ihlamur-Öner, 2012: 578). Günümüzde göçmenler ve mülteciler Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası Göç Örgütü (UGÖ) ya da Avrupa Birliği (AB) gibi bölgesel ve devletlerarası kurumlar tarafından ortaklaştırılan bir güvenlik söylemi çerçevesinde yönetilmeye çalışılmaktadır. Bu politik yaklaşım kendine ait tanımlar ve kavramlar üretirken göçmenlerin gitgide daha fazla zorunlu-gönüllü, ekonomik-siyasi, düzenli-düzensiz gibi ayrımlarla sınıflandırılmasını da beraberinde getirmektedir. Artık göçmenler uyrukları, yaşları, toplumsal cinsiyetleri, etnik ve dinsel kimlikleri, başvuru yaptıkları ülkeye giriş ya da kalış koşulları gibi kriterlere göre sınıflandırılmakta ve ayrıştırılarak ‘yönetilmektedir’. Allen ve arkadaşlarının (2017)

eleştirdiği gibi, 'göç yönetimi'nin merkezinde göçmenlerin ve mültecilerin farklı kriterlere göre sınıflandırılması, bazı göçmen ve mültecileri görünür kılıp, diğerlerini görünmez hale getirmek yer almaktadır. 'Gerçek' mültecileri 'sahte sığınmacılar'dan ayırıştırma çabası özellikle 'mülteci krizi' gibi politik söylemlerin de bir parçasıdır (A.g.e.). Bu söylemlerde toplumsal cinsiyet sıklıkla 'makbul' mültecileri ekonomik göçmenlerden ayrı olarak sınıflandırmak ve devletlerin göç politikalarındaki söylemlerini meşrulaştırmak için araçsallaştırılmaktadır. Örneğin egemen söylemde kadınlar genellikle zararsız ve savunmasız 'meşru mağdurlar' olarak temsil edilirken, erkekler 'uygarlaşmamış değerler'in taşıyıcıları ya da basitçe potansiyel 'teröristler' olarak 'modern' topluma bir tehdit olarak resmedilmektedir (Freedman vd. 2017). Sadece mülteci politikalarında değil insan/kadın ticareti ile mücadeleye yönelik uluslararası söylemde de toplumsal cinsiyet söylemi önemli bir araçtır. Nitekim yoğun bir mağdurlaştırmanın eşlik ettiği insan/kadın ticaretine karşı uluslararası söylemin toplumda panik yaratarak devletlerin göçmen karşıtı sınır kontrollerinin artırılması için bir araç olarak kullanılması alanyazında eleştirilmektedir (Dauvergne 2008, 72; Erder ve Yüksek 2014; Coşkun 2014).

Castles (2010, 1571) göç alanının çok disiplinli ve başlangıcından itibaren politika-odaklı bir yapıda olmasından dolayı bu alandaki çalışmaların da politika merkezli olduğuna ve uzun vadeli karmaşık sosyal sorunlara basit ve kısa vadeli çözümlere odaklandığına dikkat çekmektedir. Özellikle egemen devletlerarası kuruluşlar ve politika yapıcılar, bu alana ayırdıkları araştırma fonları ve benimsedikleri kavramlar ile araştırma konularını, sorularını, yöntemlerini ve hatta bulgularını politika çıkarları doğrultusunda etkileme potansiyeline sahiptir (A.g.e.). Hukuk, siyaset, ekonomi, sosyoloji, tarih gibi pek çok farklı disiplini bünyesinde barındıran göç çalışmaları, aynı zamanda, devletlerin, uluslararası kuruluşların ve hatta sivil toplum kuruluşlarının (STK) çoğu zaman kontrol, denetleme ve politika geliştirmek amacıyla aktif araştırma yaptıkları bir alandır ve bu çalışmalar çoğunlukla göçmenlerin özne pozisyonunu tanımamaktadır.

Tarihsel olarak bakıldığında yurtdışına yönelen işçi göçüyle birlikte 1960'lı yıllar Türkiye'de göç araştırmalarının da başlangıcı olarak kabul edilebilir. Abadan-Unat'ın öncülüğünü yaptığı 1960'lardaki ilk çalışmalar Türkiye'den yurtdışına işçi göçü ve gelirlerine odaklanmaktadır (2006). Abadan-Unat aynı zamanda Almanya'ya göç eden Türkiyeli kadın göçmenler üzerinden göçün kadını özgürleştirici yönünü ilk tartışan araştırmacılarıdır (A.g.e.). 1990'lara kadar devam eden çalışmalarda iç göçün konu edinildiği, çoğunlukla da etnisite, kimlik, kentleşme ve yoksulluk bağlamında araştırmaların yapıldığı söylenebilir (Erder 2013; İçduygu ve Ünal, 1998). 1990'lardan itibaren, özellikle de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, Türkiye'ye yönelen göçmen profili çeşitlenmiş, kağıtsız ve transit göçmenler ile mültecilerin Türkiye'deki sayısı hızla artmış, araştırmalar bu yeni göçmen gruplarına odaklanmaya başlamıştır.

Öte yandan, Türkiye'deki göç çalışmalarının da egemen uluslararası söylemlerden ve göçün aşırı politikleşen yapısından etkilendiği söylenebilir. Örneğin 1990 sonrasında yapılan araştırmalar 'gönüllü' göçe odaklanmakla ve göçmenlerin deneyimlerinden ziyade 'göç alan' Batılı devletlerin güvenlik endişeleriyle inşa edilen göç politikalarını merkeze almakla eleştirilmektedir (Erder ve Yüksek 2014, 46). Nitekim bugün de benzer bir eğilimi Suriyeli mülteciler bağlamında görmek mümkündür. Türkiye'ye yönelen göçmen ve mültecilerin çeşitliliğine rağmen, Suriyeli mültecilerin ulusal ve uluslararası politika alanında önemli bir gündem haline gelmesi, bu alanda araştırmalara ayrılan kaynakları ve dolayısıyla akademinin bu alana ilgisini hızla artırmıştır. İstanbul'da ve Anadolu'da pek çok üniversitede göç araştırmaları merkezi kurulmuş, 'öncelikli alan' olarak YÖK tarafından desteklenen doktora programları açılmıştır. Türkiye'de sayıları hızla artan ve güçlenen STK'lar da bu alandaki araştırma ve raporları ile görünür olmaya başlamıştır. Göç Araştırmacıları Derneği'nin (GAR 2017) 2016 ve 2017 yıllarını kapsayan araştırması farklı disiplinlerde 130'dan fazla yüksek lisans ve doktora tezinin yazıldığını ve yaklaşık yarısının (70 adet) Türkiye'ye dışarıdan gelen göçü konu aldığı, bu tezlerin de 32'sinin doğrudan Suriyeli mültecilerle ilgili olduğunu göstermektedir.

Son yıllarda Türkiye'deki göç araştırmalarının yapısını anlamak için üniversitelerdeki doktora tezlerinin konularına baktığımızda da benzer sonuçlar elde etmekteyiz. Suriye'den mültecilerin gelmeye başladığı 2011 yılı sonrasında (2012-2019) yazılan YÖK tez veri tabanındaki doktora tezleri 'göç' veya 'mülteci' kelimesi ile tarandığında 388 adet tez yazıldığı görülmektedir². Bu tezlerin büyük kısmı sosyoloji (41) ve uluslararası ilişkiler (30), kamu yönetimi (31) ve ekonomi (18) ana bilim dallarında iken, edebiyat (16), antropoloji (14), ilahiyat, coğrafya ve hukuk gibi ana bilim dallarında da göç alanında tezler görülmektedir. 2012-2019 yılları arasında yazılan doktora tezlerin konuları özellikle son yıllarda Suriyeli mültecilerin deneyimlerine, entegrasyonuna, toplumsal ve ekonomik etkilerine odaklanmakla birlikte sınır güvenliği ve insan kaçakçılığı, farklı göçmen grupların sorunları, göçmen emeği, göç yönetimi, AB ile ilişkiler ve yasal mevzuat gibi uluslararası egemen göç politikalarının ilgi alanlarını da kapsamaktadırlar. Söz konusu araştırmalarda kullanılan araştırma yöntemlerine

bakıldığında nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin çoğu zaman birlikte kullanıldığı, araştırmacıların yaygın olarak yapılandırılmış ya da yarı-yapılandırılmış bir soru formu eşliğinde görüşmeler yaptıkları görülmektedir. Tezlerin özetlerinde 'nitel' araştırma yöntemleri kullanıldığı ifade edilen tez sayısının ise 40 olduğu görülmektedir, bazı tezlerde ise nitel yöntem benimsenmesine rağmen özet kısmında belirtilmemiştir. Dolayısıyla tezlerin yöntemine dair kapsamlı bir çalışma yapılamamakta ancak ampirik verilere odaklı 2019 yılındaki tezler incelendiğinde yöntem ve etik konularına dair açıklamalarda eksiklikler olduğu gözlenebilmektedir. Bu alandaki eksiklikler GAR tarafından yayımlanan 2017 tarihli bültende de dikkat çekmektedir (GAR 2017, 5-6).

Tezlerde kullanılan göç ile ilgili kavramlara bakıldığında özellikle resmi dilde kullanılan kavramların öne çıktığı görülmektedir. Örneğin uluslararası göç söyleminde kullanılan kavramlardan birisi olan 'düzensiz göç' anahtar kelimesi ile tarama yapıldığında 14 doktora tezinin başlığında ya da özetinde bu kelimenin kullanıldığı görülmektedir. Bu tezlerin konuları göçmen kaçakçılığı, güvenlik, düzensiz göçün sığınma ile ilişkisi, göç yönetimi, işgücüne katılım ve göçmenlerin sorunlarına odaklanmaktadır. Bu 14 tez içerisinde sadece bir doktora tezinin seks satan göçmen kadınların medyadaki temsiliyi ele aldığı görülmektedir. 'Kağıtsız göç' ve 'kağıtsız göçmen' anahtar kelimeleri ile tarama yapıldığında ise doktora tezlerinin başlıklarında ve özetlerinde bu kavramın kullanılmadığı sadece birkaç tezde kağıtsız göçmenliğin bir kategori olarak ele alındığı görülmektedir. Benzer şekilde 388 doktora tezinin başlık ve özetinde toplumsal cinsiyet kelimesine yer verilip verilmediği incelendiğinde ise sadece sekiz tezde bu kavramın kullanıldığı görülmektedir. Kaşka'nın Türkiye'de kadınları konu alan göç araştırmalarını tarihsel olarak incelediği çalışmasında da benzer şekilde toplumsal cinsiyetin analitik bir kategori olarak benimsenmediğine dikkat çekilmektedir (2020).

Göçmenlere yönelik gittikçe artan 'yönetim' odaklı ve koşullu yaklaşımda politikanın kendini meşrulaştırdığı bir alan olarak göç araştırmaları önemli bir rol oynamaktadır. Araştırmalara ayrılan fonlar ve Batı odaklı söylemler ve sınıflandırmalar göç araştırmalarında 'meşru' görülen grupların deneyimlerine odaklanmaya işaret ederken, benimsenen kavramlar, araştırma yöntemi, örnekleme erişim ve genel olarak araştırma konusuna yaklaşım egemen söylemden etkilenmekte ve bu söylemlerin pekiştirilmesine katkıda bulunabilmektedir. Nitekim ulus devletlerin hassasiyetlerini merkeze alan verili bir kavramsallaştırma ve kabuller üzerinden bilginin yeniden üretilmesi bu araçsallaştırmanın bir parçasıdır. Göç çalışmalarında yönteme dair tartışmalar bu kaygılara işaret etmektedir.

Göç Araştırmalarında Yöntem ve Etikle İlgili Tartışmalar

Nitel araştırma uluslararası göç araştırmalarında en yaygın benimsenen yöntemdir. Bilindiği gibi nitel yöntem özellikle sayısal verinin kısıtlı ve çok bilinmeyen olduğu alanlarda, farklı deneyimleri anlamayı hedefleyen araştırmacılar tarafından sıklıkla tercih edilmektedir. Özellikle uluslararası göç alanının politik kaygılarla şekillenmesi bu alanda kayıtlı verinin de sınırlı olmasını beraberinde getirmektedir. Nitekim göç desenlerine dair bilgi verebilecek nicel bir araştırma yöntemi benimsemek özellikle erişilebilir, güvenilir ve kapsamlı verinin olmadığı bu alanda ciddi bir sorun olarak görülmektedir (Erder ve Yüksek 2014, 50). Göçün devletler tarafından ulusal bir güvenlik sorunu çerçevesinde değerlendirilmesi çoğu zaman kamu otoritelerinin tuttukları verileri dahi paylaşmasını engellemektedir. Örneğin ikamet ve çalışma izinlerine dair resmi verilerin düzensizliği ve hangi sınıflandırmalar altında tutulduğunun belirsizliği, kağıtsız göçe ya da hangi sebeplerle kaç kişinin sınır dışı edildiğine dair yetersiz veriler ve genel olarak verilerin toplumsal cinsiyete hassas olmaması Türkiye'de de en sık karşılaşılan sorunlardan bazılarıdır. Sağlıklı ve erişilebilir istatistiklerin olmadığı koşullarda nitel araştırmalar daha küçük çapta, gözlem ve derinlemesine görüşme gibi veri toplama teknikleriyle göçmenlerin günlük pratiklerine ve deneyimlerine dair bilgi vermektedir (Erder ve Yüksek 2014; Düvell vd. 2010). Ancak, nitel araştırmalar da hem yönetsel hem de etik açıdan bazı kısıtlılıklar ve sorunlar barındırmaktadır.

Göç araştırmalarının kuramsal çerçevesi, araştırma sorusu, örnekleme, başka bir deyişle bir bütün olarak araştırmanın tasarımı aynı zamanda araştırmanın yönetsel ve etik sorunlarını da belirlemektedir. Yöntem, ayrılmaz bir biçimde bilgi teorisine (*epistemoloji*) bağlıdır ve araştırmanın nasıl yürütülmesi gerektiğine dair araştırmacıya rehberlik eder (Harding, 1987 akt. Wolf 2009, 376). Göç araştırmalarında benimsenen kuramsal çerçeve de araştırma tasarımı şekillendirmekte ve bu yaklaşıma uygun kavramlar, veri toplama teknikleri ve analizi gerektirmektedir. Örneğin göçe dair egemen söylemi destekleyen liberal bir kuramsal yaklaşımı benimseyen araştırmacılar çoğu göçmeni 'gönüllü' ya da 'ekonomik göçmen' kategorisinde değerlendirirken göç öyküsündeki farklı sebepleri ve devletlerin göçü kısıtlayıcı politikalarından dolayı ikamet ve çalışma izinlerine erişememelerini gözden kaçırma riski taşımaktadır. Benzer şekilde, ulus devletlerin çıkarlarını merkeze alan

egemen göç söyleminin ‘yabancı’, ‘düzensiz’ ya da ‘yasadışı’ gibi resmi dilde kullanılan kavramların araştırmalarda kullanılması göçmenleri suçlayan ayrımcı bir söylemi yeniden üretme riski taşımaktadır (Erder ve Yüksek 2014). Tüm bu risklerden dolayı göç araştırmalarında kullanılan terminolojiye dair tartışmalar ve hangi kavramların kullanılacağı önemli bir sorundur. Örneğin yarım yüzyıl önce kalıcı bir yer değiştirmeye referans veren ‘göç’ ve ‘göçmen’ tanımı bile bugün değişen göç biçimlerini açıklamak için yetersiz kalmaktadır. Kağıtlı/kağıtsız, düzenli/düzensiz, uluslararası işçi, zorunlu/gönüllü, transit gibi farklı tanımlar günümüzde göçmenleri tarif etmek için kullanılan kavramlardan bazılarıdır. Benzer şekilde, eleştirel göç çalışmalarının da katkısıyla 2000’lerden itibaren uluslararası politika belgelerinde ‘yasadışı göçmen’ (Türkçe’de genellikle ‘kaçak göçmen’ olarak) (*illegal migrant*) yerine ‘düzensiz göçmen’ (*irregular migrant*) kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. Koser ‘yasadışı göç’ (*illegal migration*) kelimesinin yerine ‘düzensiz göç’ (*irregular migration*) kavramının kullanılmasını iki gerekçe ile açıklamaktadır; birincisi bir bireyin varlığı ile yasadışı olamayacağı, ikincisi ise yasadışılığın kriminalize edici olmasıdır (2007). Ancak ‘düzensiz’lik de göçmenlerin deneyimlerinden ziyade devletlerin çıkarlarını merkeze alarak izinsiz sınır ve süre aşımına referans verdiği için kolaylıkla suç olarak tanımlanabilecek bir eyleme işaret etmektedir. Bu alanda göçmenlerin kendi deneyimlerini referans alan araştırmacılar ‘kağıtsız’, ‘belgesiz’ tanımlamalarını tercih etmektedir. Benzer kavramsal tartışmalar ‘zorunlu göçmen’, ‘mülteci’ ve ‘sığınmacı’ tanımları için de geçerlidir. Türkiye’nin Avrupa Konseyi ülkelerde dışından gelenlere mülteci statüsünü vermemesi ve Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK, 2013) ile farklı tanımları benimsemesi de bu duruma bir örnektir.

BM ya da UGÖ tarafından benimsenen ‘düzensiz göçmen’ ya da ‘mülteci’ tanımlarının devletlerin çıkarları çerçevesinde yorumlanması, ‘kabul edilebilir’ ya da ‘edilemez’ göçmenleri sınıflandırmanın da zemini hazırlamaktadır. Siyasi otoriteler tarafından ‘göç yönetimi’ anlayışıyla benimsenen politikalar ve kullanılan kavramların göçmenlerin gerçek durumlarını ne kadar yansıttığı alanyazında eleştirilmektedir (Erder ve Yüksek 2014). Egemen kavramsal çerçevenin araştırmacılar tarafından verili olarak benimsenmesi araştırmanın bağımsızlığını, analiz birimini ve eleştirel kapasitesini etkilemektedir. Örneğin BM’nin toplumsal cinsiyete dayalı zulüm biçimlerini açıkça mülteci statüsü almak için meşru bir gerekçe olarak görmemesi (Freedman 2015; Keygnaert vd. 2012; Akis 2012, 384; Coşkun ve Eski 2019) kadın sığınmacıların uğradıkları cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı zulmün bu kapsam dışında tutulmasına yol açabilmektedir. Benzer bir durum doğru bilgiye erişemediği için ya da çalışma ve ikamet izinleri için gerekli kriterleri (örn. özel sağlık sigortası, işverene bağımlılık ya da ülkeye giriş yapmadan önce çalışma iznine başvurulması gibi) karşılayamayan pek çok göçmen için de geçerlidir. Devletlerin çıkarlarını merkeze alan göç rejiminin tanımlarının ve sınıflandırmalarının araştırmacılar tarafından verili olarak kabul edilmesi, göçmenlerin gerçek deneyimlerini ve politik söylemden farklılığını gözmezden gelme riski taşımaktadır.

Göç araştırmacılarının çalıştıkları konu bağlamında örneklemelerini nasıl belirledikleri, hangi ölçütlerin kullanılacağı da yöntem açısından yeterince tartışılmayan önemli konulardan bir diğeridir. Özellikle göç alanında yapılan nicel araştırmalarda belirlenen örneklemelerin ne kadar kapsayıcı ve temsil edici olduğu soruna dikkat çekilmektedir (Kümbetoğlu 2015, 56, 62). Kayıtlı göçmenler ve mültecilere dair resmi verilerin dahi yetersiz olduğu durumda kağıtsız göçmenlere dair nicel bir araştırma yapmak oldukça güçtür. Kümbetoğlu, hukuki bir kategori olarak kayıtlı mülteciler için analiz birimi genellikle hane iken, ‘ekonomik göçmen’ olarak nitelendirilen kağıtsız göçmenler için analiz biriminin bireyler olduğuna ve küçük çaplı örneklemelerin farklı grupları temsil etmekte yetersiz kaldığına işaret etmektedir (A.g.e.). Bu durum özellikle anket formu gibi nicel veri toplama araçlarının kullanıldığı araştırmalarda gözlemlemek mümkündür. Bu gibi kısıtlardan dolayı nitel yöntem ve veri toplama araçları göç çalışmalarında sıklıkla tercih edilmektedir. Ancak 2012-2019 yılları arasında teslim edilen 388 doktora tezinin özetini taradığımızda 22 tezde nicel yöntemden bahsedildiği, 40 tezde ise nitel yöntemden bahsedildiği görülmektedir. Diğer tezlerin özetlerinde ise nitel ya da nicel yöntemden bahsedilmeksizin yüz-yüze görüşmeler yahut anket yapıldığından bahsedilmekte, bu çalışmaların yöntem bölümlerine bakıldığında nicel veri toplama araçlarını benimsediği görülmektedir. Özellikle kamu yönetimi ve iktisat gibi disiplinlerde nicel araştırma yöntemi veri toplama araçlarının sıklıkla kullanıldığı, kimi zaman da nitel yöntem ile birlikte kullanıldığı görülmektedir. Bu rakamın dışında kalan tezlerde ise ya ikincil verilerin kullanımı ya da yöntemle dair yetersiz açıklama söz konusudur.

Araştırma örneklemini oluşturan görüşülenlere erişim zorluğu ve ‘saha’ya nasıl erişim sağlandığının yeterince açıklanmaması hem yöntem hem de etik açısından önemli bir diğer sorundur. Bu durum taradığımız doktora tezlerinde de gözlemlenmektedir. Araştırmacılar genellikle araştırma örneklemini açıklarken görüşülenlere nasıl erişildiğini yeterince açıklamamaktadır. Yalnızca birkaç araştırmacı Göç İdaresi İl

Müdürlüklerine imza atmaya gelen ve/veya mültecilere destek sağlayan STK'lar aracılığıyla görüşmecilerine eriştiklerini açıkça dile getirmektedir. Bu erişim yöntemleri muhtemel etik sorunları açıklamayı gerektirse de araştırmaların ne tür etik riskler barındırdığı ve bu risklere karşı ne tür önlemler alındığı şeffaf olarak tezlerde açıklanmamaktadır. Aksine, bazı tezlerde yetişkin olmayan çocuklarla görüşüldüğü rızaları ile fotoğraflarının çekildiği ve yayımlandığı yazılmaktadır. Ancak bilgilendirilmiş rızanın 18 yaşından küçükler için ne kadar sorunlu olduğuna değinilmemekte ve bu etik sorun tartışılmamaktadır.

Görüşülen kişilerin gönüllü katılımı ve bilgilendirilmiş rızalarının alınması, kişilere ya da topluluğa zarar verilmemesi, gizlilik ve kişisel bilgilerin mahremiyeti ile ortak faydayı gözetme göç araştırmalarının önemli etik konularını oluşturmaktadır (IASFM 2018; Göç Araştırmacıları Platformu 2015). Araştırmalarda görüşülenlerin bilgilendirilmiş rızalarının alınması ve gönüllü katılım araştırma etiğinin bir parçası olmakla birlikte özellikle STK'ların aracı olduğu araştırmalarda bu katılımların ne kadar 'gönüllü' olduğu bir soru işaretidir. Nitekim araştırma deneyimleri STK çalışanlarının, buldukları eşik bekçisi (*gate-keeper*)³ konumlarından dolayı göçmen ve mültecilerin gönüllü katılımlarını etkileyebildiğini göstermektedir. Göçmenlerin hassas konuları bu ilişkilerde onları eşik bekçilerine bağımlı kılabilmekte ve araştırmalara katılımda 'hayır' demekte güçlük çekmelerine sebep olabilmektedir. Özellikle göçmen ve mültecilere insani yardım yapan veya hizmet götüren STK'lar ile onları denetleyen kamu kuruluşları tarafından yapılan araştırmalar mevcut hiyerarşiyi yeniden üretebilmektedir. Nitekim güvencesiz olarak yaşamını sürdürmek zorunda kalan çoğu göçmen ve mültecinin ekonomik, sosyal ya da hukuki yardım beklentisi ile araştırmalara katılması, kendilerinden beklenen yanıtları verme çabası içinde oldukları da çoğu zaman karşılaşılan durumlardır (Coşkun ve Yılmaz 2018). Bu durum sadece toplanan verinin güvenilirliği açısından yöntemsel bir sorun değil görüşülenlerin gönüllü katılımı ve bilgilendirilmiş rızalarının alınması açısından da önemli bir etik sorundur. Kümbetoğlu'nun (2012) işaret ettiği gibi araştırmaların doğrudan faydalanıcısı olmayan, kısa vadede mevcut durumda hiçbir iyileşme beklentisi olmayan bir göçmen, kendi bilgilerini paylaşarak bir araştırmaya katılma konusunda çoğu zaman isteksizdir. Kimi zaman emrivaki bir şekilde STK'lar tarafından ofislerine çağrılan göçmen ve mültecilerin bilinmezlikten kaynaklı korku yaşadıkları ya da STK çalışanları eşliğinde ani ev ziyaretleri ('baskınları') sırasında gerçekleştirilen bu görüşmelere katılmaya zorlandıkları da bilinmektedir. Bu koşullar dezavantajlı konumdaki görüşülenlerin bilgilendirilmiş rızalarının sağlıklı koşullarda alındığına dair şüpheleri artırmaktadır. Benzer şekilde yarı-yapılandırılmış bir soru rehberi eşliğinde yapılan derinlemesine görüşmelerin ne kadar amacına uygun kullanılabildiği de sorgulanmaktadır. Bilindiği gibi göç araştırmalarında yüz-yüze derinlemesine görüşmeler ve katılımcı gözlem teknikleri en fazla uygulanan veri toplama araçlarıdır (Düvell vd. 2010). Ancak genellikle bir saati aşmayan, soru formu ve tercüman eşliğinde tek yönlü bir bilgi alışverişine dayalı ve kısa süreli gerçekleştirilen bu görüşmelerin ne kadar derinlemesine yapıldığı da bir soru işaretidir. Sorulan sorularda kullanılan kavramlar, soruların kapalı ya da açık uçlu olması göçmenlerin kendilerini ne kadar rahat ifade edebildiklerini de belirlemektedir (Kümbetoğlu, 2012). Göçün beraberinde getirdiği zorluklar, kültürel ve dil farklılıkları göçmenlerin araştırmanın çerçevesi ve sonuçlarını anlamasını zorlaştırabilmektedir. Özetle, araştırma etiğinin önemli bir bileşeni olan bilgilendirilmiş rıza konusu özellikle göçmenlerin içinde yaşadıkları eşitsiz sosyal ilişkiler, dezavantajlı koşullar ve STK'lara bağımlılık açısından sorunlu bir hal almaktadır. Bu eşitsiz sosyal ilişkiler rahatlıkla araştırmacı-araştırılan hiyerarşisini yaratabilmekte hem STK çalışanları hem de araştırmacılar bu hiyerarşinin üretimi olabilmektedir.

Veri analizi ve raporlamasında da araştırmacının benimsediği yöntem ve kavramlar belirleyici olabilmekte, bu yaklaşım beraberinde birtakım etik sorunlar doğurabilmektedir. Görüşülenlerin kişisel bilgilerinin korunması ve anonimleştirilerek kullanılması göç araştırmalarındaki etik tartışmalardan birisidir. Bilindiği gibi nitel araştırmalarda kullanılan derinlemesine görüşmeler yüksek düzeyde kişisel ve mahrem bilginin de elde edildiği bir yöntemdir (Düvell vd. 2010, 228). Yapılan görüşmelerde elde edilen bilgiler; göçmenlerin yolculuk hikayeleri, sınırdan geçiş koşulları, yaşam ve çalışma deneyimleri gibi yüksek düzeyde kişisel ve kimi zaman da devlet tarafından 'suç' olarak tanımlanabilen faaliyetlerine dair bilginin elde edilmesi göçmenler için sınırdışı edilmek gibi ciddi bir risk oluşturmaktadır. Araştırmacılar kendilerine ait olmayan bu bilgileri kendi araştırmalarındaki motivasyonları doğrultusunda kullanabilmektedir (IASFM 2018). Örneğin, kişisel bilgilerin araştırma çerçevesinde paylaşılması, özellikle çocuklar ile toplumsal cinsiyete dayalı şiddetten kaçan kadın ve LGBTİ+'lar açısından kaçtukları kişiler tarafından bulunma ihtimali gibi vahim sonuçlar doğurabilmektedir. Nitekim yapılan çalışmalar bize kişisel verilerin ihlali ve sadece yaş, milliyet, meslek gibi demografik bilgilerin üçüncü taraflarla paylaşılmasının özellikle toplumsal cinsiyete dayalı şiddete uğramış olan kadın ve LGBTİ+ mültecilere ciddi zarar verme riski olduğunu göstermektedir. Bu riskler çoğu zaman

etiketlenme, hukuki statüden dolayı kamu otoritelerinin hedefi haline gelme, içinde yaşadıkları topluluktan dışlanma ya da tekrar toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin hedefi haline gelme olarak özetlenebilir (Coşkun ve Eski 2019). Diğer yandan araştırma verilerinin araştırma yapılan topluluğa karşı ırkçılık ve yabancı düşmanlığı teşvik edecek şekilde işlenmesi ve hatta göçün bir suç olarak algılanmasının desteklenmesi gibi araştırma verilerinin doğrudan ya da dolaylı olarak göçmen gruplara zarar verme riski bulunmaktadır. Bu yüzden araştırmacı hem araştırma verilerinin korunması hem de yayımlanması aşamasında verdiği mesajların sonuçlarını düşünmekle yükümlüdür ve sonuçlarından sorumludur (IASFM 2018; Göç Araştırmacıları Platformu 2015). Aslında göç araştırmalarının neye hizmet ettiği de genel anlamda etik tartışmaların bir parçasıdır. Araştırmacının toplumdaki dezavantajlı konumdaki göçmenlerin ve toplulukların durumlarını geliştirmeye ve iyileştirmeye hizmet etme amacını gütmesi ve bunu taahhüt etmesi beklenmektedir (A.g.e.).

Göç araştırmalarında etik tartışmalar yukarıda özetlendiği gibi özellikle göçmenler ve araştırmacılar arasındaki eşitsiz güç ilişkileri ile devlet ve STK'ların fonlarına bağımlılığın sonucu olarak araştırma içeriklerinin devlet odaklı bir şekilde aşırı politikleşmesine dikkat çekmektedir. Araştırmacı-araştırılan arasındaki eşitsiz güç ilişkileri, göçmenlerin hukuki olarak hak talebinde bulunmalarının önündeki yasal engeller, aşırı yoksulluk, göçmenleri kriminalize edici söylemler ve politikleşen araştırmalar bu etik kaygıların temellerini oluşturmaktadır (IASFM 2018). Bunlar feminist araştırmanın da sıklıkla değindiği bir soru olan “hangi koşullar altında bilginin meşruluğunun iddia edilebileceğine” (Oğuz 2012, 68) ve araştırma süreçlerindeki hiyerarşik ilişkilere gönderme yapması açısından önemlidir.

Feminist Metodolojinin Eleştirileri ve İmkânları

Feminist metodoloji göç araştırmalarında yürütülen etik ve yöntem tartışmalarını zenginleştirmek için önemli bir zemin sunmaktadır. Genel olarak baktığımızda her ne kadar feminist metodoloji kendi içerisinde farklı tartışmaları ve yaklaşımları⁴ barındırıyor olsa da tüm bu yaklaşımlar eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerini sorgulamakta, toplumsal gerçekliğin bilgisine erişimde toplumsal cinsiyeti analitik bir kategori olarak ele almak noktasında ortaklaşmaktadır (Kümbetoğlu 2015, 54). Nitekim erkek egemen toplumsal gerçeklik homojen bir bütünlükten ziyade kadınların ve erkeklerin farklı gerçekliklerinden oluşmakta ve bu gerçeklikler içinde yaşanan “eşitsizlikler, ayrımcılık, çelişki ve çatışmalar” kadınların deneyimlerini ve sözlerini değersizleştirilmektedir (A.g.e.). Bu yaklaşımın bir gereği olarak feminist metodoloji sadece geleneksel araştırma yöntemlerini reddetmekle kalmaz, verili kuramları ve kavramları da eleştirir, yerine, katılımcı, eşitlikçi ve değişimi hedefleyen bir araştırma yöntemini önerir.

Toplumdaki dezavantajlı gruplardan birisi olan göçmenleri ve özellikle de kadınları konu alan göç araştırmalarındaki etik ve yöntemsel sorunlar doğrudan feminist metodolojinin eleştirilerini de yansıtmaktadır. Pozitivizm gibi ana akım ve geleneksel metodolojilerin savunduğu araştırma paradigmasını sorgulayan feminist metodoloji, araştırmacının değerlerinden arınmış nesnellik iddiasını, bu iddiaya bağlı olarak araştırılan grupların nesneleştirilmesini (*objectification*) ve araştıran-araştırılan arasındaki hiyerarşik ilişkilene biçimini eleştirir (Gorelick 1991 akt. Wolf 2009, 377). Feminist epistemoloji, bilginin tarafsız değil ‘bağlamsal’, ‘konumsal’ ve ‘durumsal’ olduğunun altını çizerek ve bilginin araştırmacının statüsünden ve konumundan bağımsız olamayacağını söyler (Ramazanoğlu ve Holland 2002: 74). Bilginin en başından cinsiyetlendirilmiş olduğuna dikkat çeken feminist eleştiri bilgi üretiminin erkek egemen yapısına ve nesnellik iddiasının cinsiyet körü ve taraflı bir bilgi üretimine zemin yarattığına işaret eder. Zira pozitivizmin iddia ettiği tarafsız bilgi üretiminin aslında mümkün olamayacağı gibi bu iddianın araştırma yaptığımız toplumsal olgulara dair politik fikirlerimizi örtbas etme gibi sinsi bir riski de içinde barındırdığını vurgular (Speed 2006). Harding’e göre erkek merkezli, ırkçı, Avrupa merkezli, heteroseksüel kavramsal çerçeve – ki bu pozitivizmin işaret ettiği tarafsız bilgidir — sadece ezilen-ezen ikiliğini değil daha genel bir düzlemde toplumsal ilişkilerin nasıl işlediğini anlamak için de yetersizdir (Harding 2004, 5). Bu noktada, tarafsızlık iddiasındaki pozitivist metodoloji anlayışı yerine doğrudan gündelik pratiklere, deneyimlere odaklanan ve buradan bilgi üretim sürecine giren bir metodoloji anlayışı ‘görünmeyen’in var olduğuna işaret etmek açısından önemlidir. Kadınların deneyimlerine, deneyim aktarımına, gündelik yaşam pratiklerine odaklanan feminist metodoloji öncelikle kadınların deneyimlerinin özgüllüğünü kabul etmekte ve bu özgüllüğü ortaya koyarak kadın deneyimlerini görünür yapmayı hedefleyen eleştirel bir araştırma yöntemine işaret etmektedir (Hammersley 1992). Keza, kadınlar dünyasının değerleri, ürünleri, yaratıları, genellikle kamusal bir değer kazanmaz ve dolayısıyla ‘görünür değildir’ (Durakbaşa 2008, 17). Feminist metodoloji, sıklıkla bilgi ve politika üretiminin dışında tutulan kadınların seslerinin ve yaşantılarının

görünürlüğünü ve bilginin politikadan ayrı olamayacağı iddiasıyla araştırmanın sadece anlamayı değil dönüştürmeyi de içermesini hedefler.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve bu eşitsizliği yaratan dinamiklerin eleştirisinin feminist metodolojinin merkezinde olması aynı zamanda bu sorgulamaları ve eleştirileri araştırma sürecine uygulamayı da gerektirir. Erişilen bilgi kadar bilgiye erişim yöntemlerini de sorgulayan feminist metodoloji araştırmacının konumunu sorgularken araştırmanın kendisinin de politik bir süreç olduğunu savunur (Harding, 2004). Nitekim feminist yöntem, pozitivist geleneğin araştırma sürecinde savunduğu 'rasyonel', 'katılımsız', 'hiyerarşik' ve 'dışarıdan' olarak kodlanan 'araştıran' ve 'araştırılan' arasındaki erkek egemen ve hiyerarşik ilişkilene biçimlerini reddederek karşılıklı, katılımcı ve hiyerarşinin minimize edildiği, yatay bir ilişkilenemenin imkanlarını sorgular (Oakley 1981; 2016; Wolf 2009, 377-378; Kümbetoğlu 2015). Bu sorgulamada araştırmacının gördüğü kişilerle (kadınlarla) 'arkadaşlık benzeri' bir karşılıklı diyalog içine girmesi ve sadece kadınlar için değil kadınlarla birlikte değişimi hedeflemesi savunulur (Wolf 2009, 375).

Bilgi üretiminin tüm süreçlerinde var olan iktidar ilişkilerinin eleştirisi, feminist yöntemin önerdiği araçların uygulanabilirliğine dair tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Oakley (2016) araştıran ve araştırılan arasında var olan karmaşık politik ve sosyal ilişkilere dikkat çekerken bunların kolaylıkla bir feminist araştırma paradigmasına yerleştirilemeyeceğini savunur. Feminist araştırmacıların saha çalışmaları boyunca ve sonrasında karşılaştığı ikilem ve çelişiklere odaklandığı makalesinde Wolf ise araştırma sürecindeki iktidar ilişkilerinin üç boyutta, araştırmacının konumu (sınıf, milliyet, etnisite ve toplumsal cinsiyet vd.), araştırma süreci boyunca araştıran-araştırılan arasındaki iktidar ilişkisi ve araştırma sonrasında yazma ve temsil süreci olarak varlığına işaret eder (Wolf 2009, 374). Wolf, özellikle dezavantajlı gruplarla yapılan araştırmalarda araştırmacının sınıfı, etnisitesi, milliyeti ve toplumsal cinsiyeti gibi değiştirilemez iktidar konumlarının olduğunu savunur (2009, 375). Bu yüzden, araştırmacının bu toplumsal ve sınıfsal özelliklerinden kaynaklanan içkin hiyerarşik konumunu ortadan kaldırması diğer iktidar alanlarına göre çok daha güçtür. Bu hiyerarşik konum kaçınılmaz olarak göç araştırmalarında da yaratılmaktadır. Tüm farklılıkların ortadan kalktığı varsayılsa bile araştırmacının sahip olduğu vatandaşlık statüsü özellikle hukuki statü(süzlük) açısından kırılgan konumdaki göçmenlerle arasında değiştiremeyeceği bir iktidar ilişkisi yaratabilmektedir. Bu ayrıcalıklı konumun ortadan kaldırılması yaratılan diğer iktidar alanlarına göre çok daha zor olabilmekte ve araştırmacının ilişkilene biçimlerini etkileyebilmektedir. Ancak bu noktada feminist metodolojinin de kullandığı öz-düşünümsellik (self-reflexivity) kavramı, araştırmacının kendi ayrıcalıklı pozisyonunun ve öznelliklerinin farkında olduğu, bunlara eleştirel yaklaştığı ve böylece araştırılan ve araştırmacı arasındaki farklı toplumsallıkları yok saymadan fakat onlara rağmen birlikte bilgi üretmenin ve araştırma sürecindeki hiyerarşiyi minimize etmenin de bir koşulunu yaratabilme potansiyelini taşımaktadır. Duyularının, düşüncelerinin, deneyimlerinin, önyargılarına dair eleştirel bir öz-düşünümsellik işleten araştırmacı, bu sayede saklı kalmış iktidar ilişkilerini görünür kılabilir. Böylece feminist metodolojinin eleştirilerinden bir diğeri olan araştırma sürecinde araştıran-araştırılan arasındaki eşitsiz ilişkilene ve bilgi alışverişi konusunda ortaya çıkması muhtemel iktidar ilişkileri yerine karşılıklı diyalogun, arkadaşlığa benzer ya da sömürge olmayan bir iletişim biçimi kurmanın ihtimali gün yüzüne çıkar. Her ne kadar araştırmacı ve araştırılan arasında kurulan arkadaşlık benzeri yatay bir ilişki biçimi kimi zaman görüşülenlerin güven ilişkisi içerisinde istenmeyen bilgiyi paylaşmasına ve araştırmacının elde ettiği bu istenmeyen bilgiyi kendi inisiyatifi ile kullanması gibi bazı etik sorunlara sebep olma riski taşısa da (Stanley 1991, Wolf 2009, 398-400) düşünümsel eylemci bir araştırma bu sorunun da üzerinden gelme potansiyeli taşır. Ong (1995, 354) bu noktada çözüm olarak görüşülenlerin hikayelerini araştırmacının kendi amaçları için kullanıyor olduğunu reddetmeden görüşülenlerin bakış açılarını bilgi üretimine ve teoriye dahil edilebileceğini savunur. Böylece görüşülenlerin hikayeleri ile küresel büyük ve hegemonik anlatılara müdahale etme şansımız doğar.

Her ne kadar feminist yöntem tüm araştırma süreçlerinde eşitlikçi ve sömürücü olmayan bir yaklaşım önerse de araştırma sonrasında elde edilen verinin paylaşılmasında da araştırmacının kontrol ve denetimi devam edebilir. Wolf, bir diğer iktidar alanı olarak araştırmacının yazım sürecinde kendi araştırma gündemleri, süreçleri ve sonuçları üzerindeki kontrol ve denetimine referans verir (2009, 400). Nihayetinde araştırmacı, eğer görüşülen grupla birlikte karar vermiyorsa -ki bu da başka etik sorunları beraberinde getirir- araştırma sonucu elde ettiği bilgileri yorumlama ve paylaşma konusunda daha fazla deneyime ve inisiyatife sahiptir. Burada araştırmacının konuya yaklaşımı, benimsediği kuramsal bakış açısı ve kavramlar, araştırmayı yorumlama biçimi ve politika önerileri görüşlerinden etkilenebilmektedir. Wolf, araştırmacının daha fazla iktidarı paylaşmayı hedeflediği eylem yönelimli araştırmalarla ya da kadınlarla birlikte yazma, çökseslilik ve temsil stratejileri ile

bazı feminist araştırmacıların bu iktidar yaratan ilişkilene biçimlerini aşmaya çalıştıklarına işaret etmektedir (2009, 375).

Sonuç Yerine: Göç Araştırmalarında Feminist Bir Yöntem Mümkün Mü?

Hem feminist metodolojinin ana akım araştırma yöntemlerine getirdiği eleştiriler hem de kendi içindeki sorgulamalar genellikle dezavantajlı ve marjinal grupları konu edinen göç araştırmalarındaki yöntem ve etik tartışmalarıyla yakından ilişkilidir. Nitekim feminist yaklaşımın temel eleştirilerinden birisi olan bilgi üretiminde cinsiyet körlüğü ve kadınların deneyimlerinin görünmezliği, ‘meşru mağdurlar’ olarak resmedilen kadın göçmenlerin deneyimlerinin toplumsal cinsiyet perspektifinden yoksun bir şekilde göç araştırmalarında sunumu ile kendini göstermektedir. Halbuki, toplumsal cinsiyetin alınan göç kararlarında, göç sırasında ve sonrasında merkezi bir rol oynadığı bilinmekte, bu da özellikle göçmen kadınlarla yapılan araştırmalarda feminist yaklaşımı gerekli kılmaktadır.

Türkiye’de sayıları hızla artan göç araştırmalarının konusu çoğunlukla ‘meşru görülen’ göçmen ya da mülteciler olmakta ve bu araştırmalar anaakım göç teorilerine yaslanarak mevcut politik söylemde araçsallaşabilmektedir. Göç araştırmalarının aşırı politikleşen yapısı, benimsenen teorik yaklaşımdan örneklem seçimine, görüşülenlere erişimden veri toplama ve raporlama yöntemlerine kadar tüm araştırma tasarımını yöntemsel ve etik açıdan etkilemektedir. Örneklemin neye göre oluşturulduğu, çoğu zaman sivil toplum yahut kamu kurumlarındaki kayıtlar üzerinden göçmenlere ulaşılması, yeterince bilgilendirme olmadan ya da mevcut hiyerarşik bir ilişkilene ile görüşülenlerin rızalarının alınması, deneyimsiz tercümanlarla görüşmelerin yapılması, kimi zaman da istenmeyen bilgilerin araştırmacılar tarafından kullanılması en sık karşılaşılan yöntemsel ve etik sorunlardır. Bu sorunlar aynı zamanda feminist metodolojinin sorguladığı farklı iktidar alanlarında, araştırmacının konumu, araştırma sürecindeki ilişkilene ve konuyu ele alış biçimlerinde görülmektedir. Feminist metodoloji bilginin toplumsal güç ilişkilerinden bağımsız olmadığını, araştırmacının içinde olduğu toplumsal gerçeklikten ayrı ve bağımsız olmadığını vurgulayarak pozitivistimin nesnellik iddiasını eleştirir. Nesnellik iddiasının mümkün olamayacağına ve bu iddianın aslında erkek egemen bilgi üretimini meşrulaştırmak gibi bir işlevi olduğuna işaret eden feminist eleştiri, bilgi üretiminin siyasetten bağımsız olmadığı ve bu doğrultuda araştırma sürecinin politik olduğu vurgusuyla, bilgi üretiminin her aşamasında iktidar ilişkilerini sorunsallaştırarak, sadece anlamayı değil dönüştürmeyi de hedefler.

Göç araştırmalarında, araştırma yöntemi ve etik ilkelerinin feminist metodolojinin ilkeleri çerçevesinde tartışılması göçmenlerin ve özel olarak kadınların deneyimlerinin görünür kılınması açısından önemli olduğu kadar, araştıran-araştırılan ikiliğinin ve bu ilişkideki hiyerarşinin sorgulanmasına da olanak sağlar. Bu noktada, araştırmacı ve araştırılan arasındaki farklı sosyallikleri, sınıfı, ‘kağıtları’, toplumsal cinsiyeti reddetmeden bilgi üretimini toplumsal dönüşüm için kurgulama şansını olanaklı kılan feminist metodoloji, göç alanında yapılan araştırmaların, göçmenlerin politik özne pozisyonlarını tanınmasını, herkesin yaşama, direnme ve söz söyleme hakkı olduğunu da gündemleştirme imkanı sunar.

¹Mülteci, sığınma talep eden ve Birleşmiş Milletler'in Mültecilerin Hukuki Statüsüne ilişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde tanımlanan koşulları karşılayan kişilere verilen hukuki bir statüdür. Türkiye sadece Avrupa Konseyi ülkelerinden gelenlere mülteci statüsü alma hakkı tanımaktadır (YUKK, 2013, Md. 61) ve koruma talep eden diğer ülke vatandaşları için farklı statüler kullanılmaktadır. Ancak bu yazıda herkesin istediği yerde yaşama ve iltica etme hakkını vurgulamak için, Türkiye'de koruma talep eden kişilerin hukuki statüsüne bakmaksızın 'mülteci' kavramını kullanmayı tercih ettik.

²Taranan tüm tezler <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tarama.jsp> adresinden göç ve mülteci anahtar kelimeleriyle taranmış ve 388 tezin özeti NVivo programı yardımıyla kelime taraması yapılmıştır.

³Uluslararası Zorunlu Göç Araştırmaları Derneği (IASFM) Clark-Kazak'a (2017) referansla 'eşik bekçisi' kavramını "resmi ya da gayri resmi olarak zorunlu göç etmek durumunda kalan insanlara erişimi kontrol eden kişi" olarak tanımlamaktadır. Bu kişiler topluluk liderleri, hizmet sağlayıcılar, aile ya da hane reisleri olabilmektedir (IASFM, 2018).

⁴Bu yaklaşımları Harding'in (1992) belirttiği üzere feminist ampirizm, feminist standpoint epistemolojisi ve postmodern feminist araştırma ve Lykke'in (2010) eklemesiyle postyapısalcı feminist epistemoloji şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Detaylı tartışmalar için ayrıca bkz. Öztan (2015).

Kaynakça

Abadan-Unat, N. *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus - Ötesi Yurttaşlığa*. (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006).

Akis, Yasemin. Uluslararası Zorunlu Göç Literatüründe Toplumsal Cinsiyet: Başlıca Yaklaşımlar ve Eleştiriler. *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar ve Tartışmalar* içinde, S. Gülfer İhlamur-Öner ve N. Aslı Şirin-Öner (eds). (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012): 379-399.

Allen, W., Anderson, B., Van Hear, N., Sumption, M., Düvell, F., Rose, L., Hough, J., Humphris, R. ve Walker, S. Who Counts in Crisis? The New Geopolitics of International Migration and Refugee Governance. *Geopolitics*. 12 Temmuz, 2017, <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14650045.2017.1327740>.

Boyd, Monica and Grieco, Elizabeth. Women and Migration: Incorporating Gender into International Migration Theory, *Migration Policy Institute*. (2003). <https://www.migrationpolicy.org/article/women-and-migration-incorporating-gender-international-migration-theory>

Buz, Sema. Türkiye Sığınma Sisteminin Sosyal Boyutu. *TTB Dergisi*, 76 (2008):120-130.

Castles, Stephen. 'Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective', *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36: 10 (2010): 1565-1586.

Castles, Stephen ve Miller, Mark J. *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. 4th edition. (Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan and Guilford, 2009).

Clark-Kazak, Christina. Ethical Considerations: Research with People in Situations of Forced Migration. *Refuge: Canada's Journal of Refugees*, 33, no.2 (2017): 11-17. <https://refuge.journals.yorku.ca/index.php/refuge/article/view/40467/36453>

Coşkun, Emel. Türkiye'de Göçmen Kadınlar ve Seks Ticareti. *Çalışma ve Toplum*, 42, no.3 (2014): 185-206.

Coşkun, Emel ve Yılmaz, Çetin. Sığınmacıların Toplumsal Uyum Sorunları ve Sosyal Hizmetlere Erişimi: Düzce Uydu Kent Örneği. *Journal of Social Policy Conferences*, 75 (2018): 269-305.

Coşkun, Emel ve Eski, Beril. *Erkek Şiddetinden Kaçarken... Türkiye'de kadın ve LGBTİ+ Sığınmacılar* (İstanbul: SAV Yayınları, 2019)

Dauvergne, Catherine. *Making People Illegal: What Globalisation Means for Migration and Law*. (Cambridge: Cambridge University Press, 2008).

Durakbaşa, Ayşe. Kadınların Tarihinden Dersler: Feminist Bir Sosyoloji İçin Notlar. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*. 2, no.4 (2008): 15-26

Düvell, Franck, Triandafyllidou, Anna ve Vollmer, Bastian. Ethical Issues in Irregular Migration Research in Europe. *Population Space and Place*. no. 16 (2010): 227-239.

Erder, Sema. *İstanbul'a bir kent kondu: Ümraniye*. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013).

Erder, Sema. ve Yüksek, Deniz. Challenges for Migration Research in Turkey: Moving Beyond Political, Theoretical and Data Constrains. *Critical Reflections in Migration Research Views from the North and the South* içinde A. İçduygu ve A.B. Karaçay (ed). ss. 35-56. (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2014).

- Erder, Sema ve Kaşka, Selmin. *Irregular migration and trafficking in women: The case of Turkey*. (Istanbul: IOM, 2003).
- Freedman, Jane. *Gendering the International Asylum and Refugee Debate*. İkinci Baskı. (Basingstoke: Palgrave MacMillan, 2015).
- Freedman, Jane., Kıvılcım, Zeynep. ve Özgür-Baklacioğlu, Nurcan. (ed.) Introduction. *A Gendered Approach to the Syrian Refugee Crisis* içinde. (London: Routledge, 2017).
- Göç Araştırmacıları Platformu. Etik İlkeler. 28 Aralık 2015. (13 Aralık, 2019).
<https://gocarastirmacilariplatformu.wordpress.com/etik-ilkeler/>
- GAR (Göç Araştırmacıları Derneği). GAR-Bülten No. 1. Aralık 2017. (13 Aralık, 2019).
<https://www.gocarastirmalaridernegi.org/attachments/article/60/gar-bulten-01.pdf>
- Hammersley, Martyn. "On feminist methodology." *Sociology* 26.2 (1992): 187-206.
- Harding, Sandra. "Introduction: Standpoint Theory as a Site of Political, Philosophic, and Scientific Debate", *The Feminist Standpoint Theory Reader: Intellectual & Political Controversies* içinde, Sandra Harding (haz.) (New York: Routledge, 2004): 1-17.
- Holland, Janet ve Caroline Ramazanoğlu. *Feminist Methodology: Challenges and Choices*, (London: Sage Publication, 2002).
- Ihlamur-Öner, Suna Gülfer. Küresel Bir Göç ve Mülteci Rejimine Doğru. *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar ve Tartışmalar* içinde, S. Gülfer Ihlamur-Öner ve N. Aslı Şirin-Öner (eds). (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012): 577-600.
- İçduygu, Ahmet ve Turgay Ünalın. Türkiye’de İç göç: Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri. (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998).
- Kaşka, Selmin. Exploring “women” and “gender”: Trajectories of migration research in Turkey. *Women, Migration and Asylum in Turkey: Developing Gender-Sensitivity in Migration Research, Policy and Practice* içinde. Williams, Lucy, Coşkun, Emel ve Kaşka, Selmin (Eds.) (London: Palgrave Macmillan, 2020).
- Keygnaert, I., Vettenburg, N. ve Temmerman, M. Hidden violence is silent rape: sexual and gender-based violence in refugees, asylum seekers and undocumented migrants in Belgium and the Netherlands, *Culture, Health & Sexuality*, 14 (2012), no.5: 505-520.
- Kofman, Elenore, Phizacklea, Annie, Parvati, Raghuram ve Sales, Rosemary. "Gender and International Migration in Europe (London: Routledge, 2000)
- Koser, Khalid. *International Migration: A Very Short Introduction*. Second Edition. (Oxford: Oxford University Press, 2007)
- Kümbetoğlu, Belkıs. Göç Çalışmalarında “Nasıl” Sorusu. *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar ve Tartışmalar* içinde, S. Gülfer Ihlamur-Öner ve N. Aslı Şirin-Öner (eds). ss.49-88. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012).
- Kümbetoğlu, Belkıs. *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma Yöntemleri*. Dördüncü Basım. (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2015).
- Lykke, Nina. *Feminist Studies: A Guide To Intersectional Theory, Methodology and Writing*. (New York: Routledge, 2010).
- Lutz, Helma. Gender in the Migratory Process, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36, no.10 (2010): 1647-1663.
- Morokvasic, Mirjana. Women in migration: beyond the reductionist Outlook. In: Phizacklea, Annie. (ed.). *One Way Ticket* (London: Routledge and Kegan Paul, 1983): 13-33.
- Morokvasic, Mirjana. Birds of passage are also women.... *International Migration Review*, 18, no.4 (1984): 886–907.

- Oakley, Ann. Interviewing women: A contradiction in terms? *Doing Feminist Research* içinde. Roberts H. (ed.). (London: Routledge and Kegan Paul, 1981): 30–61.
- Oakley, Ann. Interviewing Women Again: Power, Time and the Gift. *Sociology*, 50, no.1 (2016): 195-213.
- Oğuz, Hatice Şule. Alanda Bir Kadın. (Fe Dergi 4, sayı 1, 2012): 64-78.
- Ong, Aihwa “Women Out Of China: Traveling Tales And Traveling Theories in Postcolonial Feminism” *Women Writing Culture* içinde, Ruth Behar ve Deborah A. Gordon (haz.) (Berkeley and Los Angeles, California: University of California Press, 1995).
- Öztan, Ece. Feminist Araştırmalar ve Yöntem. *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları* içinde. ed. Saygılıgil, F. (İstanbul, Dipnot Yayınları, 2015): 271-290.
- IASFM (International Association for the Study of Forced Migration). *Code of ethics: Critical reflections on research ethics in situations of forced migration*. (5 Kasım, 2018). <http://iasfm.org/blog/2018/11/30/adoption-of-iasfm-research-code-of-ethics/>
- Schrover, Marlou ve Moloney, Deidre, M. Introduction: Making a Difference. *Gender, Migration and Categorisation: Making Distinctions between Migrants in Western Countries, 1945-2010* içinde, Schrover, Marlou ve Moloney, Deidre, M. (ed). (Amsterdam: Amsterdam University Press. 2013): 7-55.
- Scott, W. Joan “Gender: A Useful Category of Historical Analysis”, *The American Historical Review*, 91, no.5, (1986) : 1053-1075.
- Speed, Shannon “At the Crossroads of Human Rights and Anthropology: Towards a Critically Engaged Activist Research”, *American Anthropologist*, 108, no. 1, (2006): 66-76.
- Stacey, Judith “Can There be a Feminist Ethnography?”, *Women’s Words: The Feminist Practice of Oral History* içinde Sherna Berger Gluck ve Daphne Patai (haz.) (New York: Routledge. 1991)
- Wolf, Diane L., Saha Çalışmasında Feminist İnkilemler. *Methodos: Kuram ve Yöntem Kenarından*. ed. Hattatoğlu, D. ve Ertuğrul, G. (İstanbul, Anahtar Kitaplar, 2009): 372-442.
- YUKK (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu). *Resmi Gazete*. (Sayı: 28615). 11 Nisan 2013 (Erişim: 14 Mayıs 2019). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>